

Тема №9. Операції вексями

1. Вексель як форма міжгосподарських розрахунків.

Характеристика та види векселів.

2. Інкасування та доміциляція векселів (пара)

3. Сфера використання і порядок проведення банками розрахункових операцій (сам)

4. Послуги банків з авалуванням та акцептуванням векселів (сам)

5. Кредити під заставу векся (сам)

6. Довірчі операції банків з вексями, зберігання векселів клієнтів. Експертиза векселів (сам)

7. Визначення сум дисконту та ціни врахування векся (практич)

1. Вексель як форма міжгосподарських розрахунків. Характеристика та види векселів. Інкасування та доміциляція векселів (пара)

Невід'ємним елементом сучасного грошового обігу є вексель. Як платіжний засіб вексель може використовуватись для погашення заборгованості між ринковими суб'єктами, запобігаючи платіжній кризі. Водночас вексель є інструментом комерційного кредиту, що виступає у вигляді відстрочення платежу за надані товари та послуги.

У буквальному перекладі слово “вексель” (wechsel, change, exchange, cambio) означає “розмін”. Час появи першого векся достеменно невідомий. Розвиток міжнародної торгівлі викликав потребу в обміні місцевих грошей на іноземні, а незручності та небезпека транспортування реальних грошей обумовили потребу у здійсненні обмінної операції за допомогою спеціального документа: купець давав міняйлі (банкіру) певну суму в місцевій валюті, отримуючи письмове зобов'язання останнього в тому, що його кореспондент у місці призначення виплатить клієнту еквівалент зазначеної суми в іноземній валюті.

Закон України «Про цінні папери і фондову біржу» від 18 червня 1991 р. визначає *вексель – цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векседавеця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векся (векселедержателю).*

Основними суб'єктами вексельного кредиту і векся як письмового боргового зобов'язання є векседавець і векселедержатель.

Векседавець — це особа, яка видала вексель, простий чи переказний.

Векселедержатель — особа, у якій знаходиться переказний вексель, власник векся.

Економічна сутність векся полягає в такому:

1. Вексель — це свідоцтво боргу. Право власності на вексель зумовлює право на зобов'язання, покладені в основу векся, а вексель є символом цих зобов'язань під час надання, обігу та виконання останніх. Реалізація прав, що впливають з векся, можлива лише по його пред'явленні, а у разі втрати векся вимоги до боржника реалізують через складну судову процедуру.

2. Вексель — це грошове зобов'язання. Предметом вексельного зобов'язання можуть бути лише гроші.

3. Вексель є абстрактним борговим зобов'язанням, тобто незалежним від причин виникнення боргу, відносин між суб'єктами вексельної операції, часу і місця здійснення угоди. В тексті векселя відсутні будь-які положення, які б пов'язували оплату векселя з виконанням умов товарної угоди. Відповідальність за векселем не залежить від матеріальної основи, тобто безпосередніх боргових зобов'язань, що спричинили появу векселя.

4. Вексель — це безспірне боргове зобов'язання. Особа, що є платником за векселем, жодним чином не може ухилитись від сплати боргу чи продовжити термін використання кредиту.

5. Вексель — це безумовне боргове зобов'язання. Платіж вексельної суми має бути здійснений незалежно від причин виставлення векселя, навіть якщо в тексті векселя міститиметься згадка про котрийсь із документів, що лежав в основі появи векселя.

6. Вексель є письмовим документом, виписаним строго за встановленою формою і не може існувати поза письмовою формою.

Види та характеристика векселів

✓ За формою та способом використання векселі поділяють на *прості та переказні*.

Простий вексель (соло) — це свідоцтво, що містить у собі письмове безумовне зобов'язання боржника сплатити визначену суму грошей своєму кредитору. Соло-вексель векседавець може передавати іншій особі за допомогою спеціального напису — *індосаменту*. Особа, котра передає вексель за *індосаментом*, називається індосантом. Особа, яка одержує вексель за індосаментом, — *індосатом*.

Переказний вексель (тратта) — це документ, що містить письмовий наказ векселедержателя (*трасанта*) особі, на яку виставлений вексель, платнику (*трасату*) сплатити зазначену суму грошей пред'явнику векселя або особі, вказаній у векселі (*ремітенту*), через визначений термін або за вимогою. Переказний вексель (*тратту*) виписує і підписує кредитор (*трасант*). Вексель є наказом боржникові (*трасату*) про сплату у визначений термін певної суми третій особі.

✓ Залежно від характеру угод, що спричинили появу векселя, розрізняють:

Комерційний вексель з'являється в обігу в результаті реальної угоди з купівлі-продажу цінностей, виконаних робіт, наданих послуг.

Фінансовий вексель виникає внаслідок фінансової операції і засвідчує отримання грошової позики.

Для визнання документа векселем він повинен містити ряд елементів, які називають обов'язковими елементами векселя.

Згідно з Положенням про простий і переказний вексель переказний вексель повинен містити вісім, а простий вексель - сім обов'язкових реквізитів:

Реквізити переказного векселя

Найменування «Вексель»

Простий і нічим не зумовлений наказ сплатити певну суму

Найменування платника +

Зазначення строку платежу

Зазначення місця платежу

Найменування того, кому або за наказом кого має бути здійснений платіж

Реквізити простого векселя

Найменування «Вексель»

Просте і нічим не зумовлене

зобов'язання сплатити певну суму

Зазначення строку платежу

Зазначення місця платежу

Дата і місце складання векселя
Підпис векселедавця

Дата і місце складання векселя
Підпис векселедавця

Наявність зазначених реквізитів обов'язкова для того, щоб документ мав силу векселя.

Простий вексель слугує для оформлення відносин боргу за реалізовані в кредит товари (надані послуги), видані грошові кошти. В складанні переказного векселя беруть участь дві особи: боржник (векселедавець) і кредитор (векселедержатель).

Комерційні банки у сфері вексельного обігу можуть здійснювати кредитні, торговельні, гарантійні, розрахункові, комісійні та довірчі операції. Крім цього, банки можуть виступати також у ролі емітентів векселів.

1. Кредитними вважаються вексельні операції, котрі супроводжуються наданням або залученням грошових коштів проти векселів чи під забезпечення векселями. Кредитні операції банків з векселями можуть бути активні (врахування векселів, надання кредитів під заставу векселів) або пасивними (переврахування придбаних векселів, одержання кредитів під заставу векселів).
2. Торговельними є операції з купівлі або продажу векселів за ціною, що встановлюється у відсотках до суми векселя. До активних торговельних операцій належить придбання векселів, а до пасивних — продаж придбаних векселів.
3. Гарантійні операції супроводжуються взяттям банком на себе зобов'язань платежу за векселями з умовою оплатити векселі при настанні певних обставин і в обумовлений строк. Сюди належать операції з авальювання та надання гарантій на забезпечення оплати векселів.
4. Розрахункові операції поділяються на операції з оформлення заборгованості векселями (акцептування переказних векселів банком, виданих на банк кредитором банку) та операції з розрахунків із використанням векселів (вексельний платіж банку кредиторів; вексельний платіж боржника банку).
5. Виконання комісійних та довірчих операцій пов'язано з інкасуванням векселів; оплатою векселів, в яких банк є особливим платником; зберіганням векселів; купівлею-продажем, а також обміном векселів за дорученням клієнтів.
6. Врахування векселів – операція з кредитування банком суб'єкта господарювання шляхом придбання векселя до настання строку платежу за ним з дисконтом (зі знижкою) за грошові кошти з метою одержання прибутку від погашення векселя за номінальною вартістю.

2. Інкасування та доміциляція векселів.

Інкасування векселів — це виконання комерційним банком доручення своїх клієнтів та взяття на себе відповідальності за подання векселів і супровідних комерційних документів у строк платнику та одержання належних платежів.

В інкасовій операції беруть участь:

- * векселедержатель, який дає доручення інкасувати вексель — принципал, комітент;
- * банк, якому дано доручення здійснити інкасування векселя - ремітент;
- * банк, який бере участь в інкасуванні, але не є банком ремітентом — інкасуєчий банк; платник за векселем;
- * інкасуєчий банк, який здійснює пред'явлення векселів платнику — пред'являючий банк.

Для здійснення операції інкасування векселедержатель звертається в банк із заявою про інкасування векселів, до якої також додаються примірники векселів, які виставляються для інкасування, а також реєстр векселів.

Документи, що передаються в банк для інкасування, повинні супроводжуватись дорученням на інкасування, в якому векселедержатель надає точні інструкції. Банки мають право діяти тільки відповідно до такого доручення. Банк-ремітент повинен перевірити правильність оформлення таких доручень, а в разі виявлення неточностей векселі повертаються на переоформлення. Банки, як правило, при прийнятті векселів для інкасування вимагають наявності банківських установ у місці оплати векселів.

Банки одержують за цю операцію як дохід у формі комісійних, так і відшкодування витрат на здійснення платежу в іншому місці, проте банки в цьому разі не є власниками векселів.

Власникам векселів ця операція також приносить вигоду, тому що вони звільняються від контролю за термінами погашення, не несуть інших затрат, що виникли б у них, якщо б вони не звернулись до банківських установ.

Векселі передають у банк із написом про передоручення на користь банку. Цей індосамент учиняється на зворотному боці векселя так: "Сплатіть за наказом банку. Валюта на інкасо ". Такий індосамент уповноважує банк отримати платіж, а в разі не оплати векселя - вчасно його опротестувати. Операція здійснюється на підставі укладеного між обома сторонами договору на інкасо векселів

Векселі, прийняті на інкасо, банк своєчасно пересилає до місця платежу та інформує платника повідомленням про інкасування векселів.

Після настання терміну платежу платник оплачує векселі, а банк-ремітент перераховує ці кошти на поточний рахунок векселедержателя.

Потреби надійного забезпечення своєчасності отримання платежу за векселем можуть створити таку ситуацію, за якої платникові за векселем зручніше та економічно доцільніше доручити здійснити платіж третій особі.

Доходи банку від здійснення інкасової операції складаються з комісійної винагороди, яка сплачується клієнтом за виконання доручення, а за іногородніми векселями - ще *дамно і порто*.

Призначення платником за векселем будь-якої третьої особи (а це, найчастіше, банк) називається доміциляцією векселів, а сам вексель - доміцильованим. Зовнішніми ознаками такого векселя стають: незбіг місця проживання платника і місця платежу за векселем, зазначення особи доміциліата. На векселі на лицьовому боці в місці "ім'я платника" зазначаються такі слова: "Доміцильований у банку".

Доміциляція - це доручення оплатити вексель в особливому місці платежу, яке відрізняється від місця знаходження особи, що зазначена як платник векселем.

Доміциліат за вексельним правом стає особливим платником, який діє виключно в межах доручення і за кошти акцептанта-платника. Банк, якщо приймає на себе зобов'язання особливого платника, вимагає наперед зарезервувати кошти на поточному рахунку платника чи іншої векселезобов'язаної особи, операція здійснюється на підставі договору про доміциляцію векселів

За здійснення доміциляції векселів банк отримує винагороду у вигляді комісії.

3. Сфера використання і порядок проведення банками розрахункових операцій (сам)

Вексель займає особливе місце в системі безготівкових розрахунків, оскільки може безпосередньо використовуватися для погашення боргових зобов'язань поза банками. Однак оборненість векселя обмежена. Він повинен оплачуватися грошима як законним платіжним засобом.

В Україні ще не створені умови (економічні, правові, організаційні) для широкого використання векселів у розрахунках. Уперше господарчим органам було дозволено застосовувати векселі у розрахунках Законом “Про підприємства в Україні”, прийнятим у 1991 р. У червні 1992 р. Верховна Рада України прийняла Постанову “Про застосування векселів у господарському обігу”, якою Україна, власне, приєдналася до вексельного закону, прийнятого на Женевській вексельній конференції в 1930 р. Це відкрило шлях для вступу України в міжнародний вексельний обіг. Новим кроком у розвитку вексельного обігу стало вдосконалення Національним банком у лютому 1993 р. “Порядку вчинення банками операцій з векселями”, яким встановлено порядок надання вексельних кредитів і проведення банками комісійних операцій з векселями.

4. Послуги банків з авалюванням та акцептуванням векселів (сам)

До гарантійних банківських операцій з векселями належить: авалювання, акцептування, надання гарантії на забезпечення оплати векселів.

Аваль — це вексельна гарантія, внаслідок якої особа, що вчинила цю гарантію (аваліст), бере на себе відповідальність повністю або в частині суми за зобов'язаннями якоїсь із зобов'язаних за векселем осіб (векселедавця, акцептанта, індосанта).

Авалювання — це взяття банком на себе зобов'язання оплатити вексель повністю або частково за одну із зобов'язаних за векселем осіб, якщо платник не оплатив вексель у строк.

Аваль може вчинятися на переказному векселі або додатковому аркуші до нього — алонжі. Аваль виражається словами «Вважати за аваль», «Гарантую», «Як аваліст за...». В авалі відмічається, за кого він видається.

Коли банк здійснює авалювання векселя, він тим самим надає такій особі кредит (строковий або до запитання). Авалістом може бути як третя особа, яка не має відношення до векселя, так і один із надписантів векселя.

Перед тим, як здійснити авалювання векселів, банк перевіряє кредитоспроможність клієнта. З цією метою клієнт подає до банку заяву, документи, які характеризують його фінансовий стан, а також угоди, на підставі яких були придбані векселі.

Для гарантування повноти і своєчасності отримання платежу важливим є етап презентації тратти платникові для акцепту. Нагадаємо, що **акцепт** — це засвідчена підписом платника згода своєчасно оплатити вексель у такому вигляді, в якому він йому пред'явлений. Акцепт може бути здійснений навіть тоді, коли деякі компоненти векселя ще не уточнені або взагалі відсутні.

Потреба в акцепті впливає із самого змісту тратти, яка передбачає, що зобов'язання платника за переказним векселем виникають лише після прийняття (акцепту) векселя, У протилежному випадку, тобто в разі неприйняття (неакцепту) векселя, платник згідно з

вексельним правом залишається сторонньою особою. Аби з'ясувати ставлення платника до платежу, кредитор може попередньо зробити це шляхом презентації векселя до акцепту. Категорія "акцепт" відображає сукупність відносин, які пов'язані з розрахунками між учасниками господарського життя і охоплюють кілька аспектів: по-перше, згоду сплатити в строк і на умовах, зазначених в акцептованому векселі; по-друге, вексельну операцію, яка документально засвідчує зобов'язання виконати ці умови; по-третє, попередню дію з метою з'ясування якості векселя та рівня гарантованого отримання платежу за ним.

Акцептування векселів здійснюється за місцем проживання платників. Водночас будь-який суб'єкт господарювання може виставити вексель для акцепту у свій обслуговуючий банк, який за його дорученням виконає операцію акцепту, але за таких умов:

- клієнт надає банкові належну суму покриття до настання терміну платежу за векселем;
- банк бере на себе зобов'язання своєчасно виконати платіж, тому акцепт виконується лише для найавторитетніших клієнтів, оскільки фактично є особливою формою кредиту;
- за надання акцепту банк стягує комісійні, які залежно від термінів, суми зобов'язання і рівня ризику непогашення наданого кредиту можуть коливатися від 0,5 до 1,5 % вексельної суми.

Гарантія для забезпечення оплати векселів складається в письмовій формі за певними вимогами. Платіж за гарантією здійснюється в разі пред'явлення письмової вимоги до особи.

5. Кредити під заставу векселя (сам)

З метою здійснення вексельного кредитування комерційні банки можуть не лише викупати векселі до настання строку їх погашення, а й приймати їх у вигляді забезпечення наданих позичок. При кредитуванні під заставу векселів позичальник не переуступає вексель банку (на відміну від облікового кредиту), а лише віддає його під заставу на певний строк, зберігаючи всі права векселедержателя. Ще одна відмінність між цими формами вексельного кредиту полягає в тому, що якщо при обліковому кредиті позичальник і той, хто повертає кошти, є різними особами, то при кредитуванні під заставу векселів погашення позички здійснюється самим позичальником. Особливістю цього виду кредитування є також порядок надання, зберігання та реалізації застави.

Кредити під заставу векселів можуть надаватися у вигляді:

*строкових кредитів, тобто позичок, дата погашення яких зафіксована за домовленістю з позичальником;

* кредитів до запитання, коли строк погашення не вказується або встановлюється термін до настання строку погашення векселів із застави.

Строкові позички під заставу векселів, як правило, є разовими. При здійсненні такої операції банк аналізує юридичну та економічну надійність векселя і в разі позитивного висновку з позичальником укладається кредитний договір і договір застави векселів. Строк погашення кредиту визначається, виходячи зі строку погашення векселів (строк погашення векселів повинен бути принаймні на 15 днів більше, ніж строк погашення кредиту). Сума можливого кредиту коливається від 60 до 90 % від суми векселів, які приймаються під заставу. Кредитна заборгованість при цьому обліковується на простому кредитному рахунку.

Кредити до запитання під заставу векселів видаються у разі, якщо позичальник має постійну потребу в обігових коштах. Облік такої кредитної заборгованості здійснюється на спеціальному позичковому рахунку, який є аналогом контокоренту.

Для отримання кредиту під заставу векселів зі спеціального позичкового рахунку клієнт подає в банк стандартний пакет документів, а також векселі, призначені для передачі в заставу, разом з реєстром цих векселів (щонайменше у двох примірниках). Банк проводить експертизу юридичної та економічної надійності векселів, викреслює з реєстру та повертає клієнту векселі, які не задовольняють вимоги банку, а по благонадійних векселях вираховується ліміт кредитування. Після цього між банком та клієнтом укладається кредитна угода, в якій міститься ряд обов'язкових для позичальника умов:

- 1) ліміт кредиту;
- 2) граничне співвідношення між вартістю забезпечення та можливою сумою кредиту;
- 3) розмір відсотків за кредит і комісії на користь банку;
- 4) право банку підвищувати на свій розсуд, але з попередженням клієнта, розмір % і комісії;
- 5) право банку закрити рахунок і в будь-який час вимагати повного або часткового погашення заборгованості або надання Додаткового забезпечення;
- 6) право банку обертати на погашення боргу суми, що надходять для оплати прийнятих у заставу векселів;
- 7) право банку погашати заборгованість клієнта із сум, що належать клієнту і перебувають у банку на інших рахунках клієнта;
- 8) право банку дозволяти клієнту за його ініціативою замінити одні векселі до строку їх оплати іншими;
- 9) місце зберігання векселів, переданих у заставу.

Векселі, які використовуються як застава, можуть передаватися на зберігання банку, державному чи приватному нотаріусу. Банк заінтересований у тому, щоб дані векселі зберігалися у нього. Важливим завданням для банківських працівників у процесі обслуговування такого кредиту є контроль за вільним залишком ліміту кредитування. Якщо в процесі використання позичальником кредиту до запитання під заставу векселів банком будуть виявлені серед забезпечення векселі суб'єктів, які опротестовані, банк сповіщає про це позичальника і пропонує йому викупити такі векселі або у тижневий строк замінити їх іншими благонадійними векселями. У разі невиконання цієї вимоги банк може закрити кредит. Погашення кредиту під заставу векселів може здійснюватись шляхом перерахування коштів за розпорядженням позичальника з його поточного рахунку (після цього йому повертаються векселі) або зарахуванням безпосередньо на спеціальний позичковий рахунок платежів, які надійшли від векселедавців за векселями, що були передані в заставу.

6. Довірчі операції банків з векселями, зберігання векселів клієнтів. (сам)

Комерційні банки можуть здійснювати за дорученням своїх клієнтів операції зберігання векселів, а саме:

- зберігання у схові;
- передача примірника переказного векселя, що призначається для акцепту, законному векселедержателю іншого примірника векселя; передача оригіналу векселя законному векселедержателю копії векселя;
- передача оригіналів, примірників і копій векселів іншій особі на умовах, зазначених довірцем.

Зберігання векселів може здійснюватися у вигляді «відкритого» та «закритого» зберігання.

При відкритому зберіганні векселів до банку подається супровідне до векселя доручення на зберігання, яке містить точні інструкції для банку щодо дій з векселями.

При закритому зберіганні довірителю надається депозитне вічко у сховищі банку. При цьому не надається жодних інструкцій банку щодо дій з векселями.

При зберіганні векселів банк бере на себе зобов'язання відповідати за знищення або псування векселів, при цьому гарантується повернення векселів такої самої якості, кількості і зовнішнього вигляду.

Банк не приймає векселі на зберігання, якщо:

- * реквізити хоча б одного з векселів не відповідають зазначеним у дорученні на зберігання;
- * якщо банк упевнений, що виконання цього доручення негативно позначиться на його діловій репутації.

Врахування векселів — операція з кредитування банком суб'єкта господарювання шляхом придбання векселя до настання строку платежу за ним з дисконтом (зі знижкою) за грошові кошти з метою одержання прибутку від погашення векселя за номінальною вартістю. При цьому сума дисконту утримується наперед і вираховується відповідно із номінальної суми векселя, виходячи з кількості днів, що залишаються до строку платежу за ним з прийняттям до розрахунку дня врахування і дня платежу.

Дисконтна ставка, що застосовується банком при врахуванні векселів, тісно пов'язана з процентною ставкою по звичайних кредитних операціях і може бути розрахована за формулою

$$D = \frac{R \cdot \frac{n}{360}}{1 + R \cdot \frac{n}{360}} \cdot \frac{360}{n}, \quad (7.9)$$

де D — річна ставка дисконту, %;

R — річна процентна ставка, %;

n — кількість днів до погашення векселя.

Розрахунок суми, яку належить сплатити пред'явнику векселя у момент його врахування банком, можна здійснити за формулою

$$AP = NV \left(1 - D \cdot \frac{n}{360} \right), \quad (7.10)$$

де AP — сума, що виплачується пред'явнику за врахований вексель;

NV — номінальна вартість векселя.

Фірма "Добрий ранок" продала товар з відстрочкою платежу на умовах оформлення покупцем простого векселя номінальною вартістю 750 тис. грн та строком погашення 60 днів. Через 20 днів з моменту оформлення векселя фірма передала його до банку для врахування. Процентна ставка за кредитними операціями банку становить 20 % річних. Отже, ставка дисконту, що буде застосована банком при врахуванні векселя, становитиме:

$$D = \frac{0,2 \cdot \frac{40}{360} \cdot \frac{360}{40}}{1 + 0,2 \cdot \frac{40}{360}} = 19,4 \% \text{ річних.}$$

Сума, яку фірма зможе отримати від банку за врахований вексель:

$$AP = 750000 \cdot \left(1 - 0,194 \cdot \frac{40}{360} \right) = 234250 \text{ грн.}$$